

A tanulmány pontos megjelenésének a paraméterei a következők: Marosán Bence Péter: „Lukács György és a marxizmus esztétikai fordulata”. In: Daradics Boglárka és Csabay István (szerkesztették): A Történelem és osztálytudat 100 év távlatából. Budapest: Replika könyvek, 2024: 40-49. Kérem, idézze ennek megfelelően!

Lukács György és a marxizmus esztétikai fordulata

„Lukács: *Történelem és osztálytudat*—100”

Pécs, Pécsi Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar

2023. április 27-28.

Marosán Bence Péter

I. Bevezetés

Vannak értelmezők, akik szerint a művészet Marx és Engels munkásságában még nem töltötte be azt a központi szerepét, melyet később a huszadik századi marxizmusban és neomarxizmusban, speciálisan a Frankfurter Iskola szerzőinél betöltött.¹ Ezzel kapcsolatban meg lehet jegyezni, hogy Marxnál a spontán, kreatív alkotótevékenységnek az ember lényegéként történő felfogása a kezdetektől (legkésőbb a *Gazdasági-filozófiai kéziratoktól* kezdve)² egészen élete végéig fontos, meghatározó szerepet játszott³ – viszont valóban elmondható, hogy a gondolatnak kiváltképpen a művészet formájában történő megfogalmazása (Marxnál, Engelsnél többnyire általában a kreatív, spontán alkotótevékenységről volt szó), valamint a gondolat középpontba állítása és szisztematikus kifejtése, valóban a marxizmus 20. századi fejleményeihez köthető. Ezzel összefüggésben beszélhetünk „a marxizmus esztétikai fordulatáról”, mint a 20-21. századi marxizmus egyik legfontosabb vívmányáról.

A jelen előadás egyik fő gondolata az, hogy ez a fordulat már a Frankfurter Iskola mint egységes szellemi, intellektuális mozgalom megszilárdulása előtt végbement,⁴ mindenekelőtt Lukácsnál és Ernst Blochnál, szinte egyidőben. Noha *Az utópia szelleme* előbb jelent meg

¹ Radnóti Sándor például ismereteim szerint ezen a véleményen van.

² Marx: *Gazdasági-filozófiai kéziratok*. Budapest: Kossuth kiadó, 1970. Pl. 50. oldal. „Az állat csak ama species mértéke és szükséglete szerint alakít, amelyhez tartozik, míg az ember minden species mértéke szerint tud termelni és mindenütt az inherens mértéket tudja a tárgyra alkalmazni; az ember ezért a szépség törvényei szerint is alakít.”

³ Ehhez: Márkus György: *Marxizmus és „antropológia”*. Budapest: Akadémiai kiadó, 1966.

⁴ Direkt szeretném hangsúlyozni a „megszilárdulás” szót ebben az összefüggésben. Tisztában vagyok vele, hogy a mozgalom – amennyiben ennek nevezhetjük – gyökerei az 1910-es évekbe nyúlnak vissza. A frankfurter Társadalomtudományi Kutatóintézetet (*Institut für Sozialforschung*) 1923-ban alapította Carl Grünberg, az intézetet jelentős mértékben Félix José Weil támogatta, finanszírozta. A mozgalom megszilárdulását, igazi kezdetét mégis sokan 1930-ra teszik, amikor az intézet irányítását, igazgatói posztját Max Horkheimer vette át Grünbergtől, az utóbbi, szerencsére nem halálos szívrohama után.

(1918-ban),⁵ mint *A történelem és osztálytudat* (1923),⁶ itt meglátásom szerint párhuzamos, sőt, bizonyos szempontból egymással összefonódó és egymást kölcsönösen támogató, erősítő folyamatokról van szó. Lukácsot 1910-től kezdve egészen 1918-ig szoros barátság fűzte Blochhoz, és azután is, hogy viszonyuk – mondjuk így – némileg távolságtartóbb vált, úgy hiszem, Lukács egészen élete végéig legalábbis a tiszteletteljes elismerés módján viszonyult egykori közeli barátjához.⁷ A művészet értékteremtő és értelemadó funkciója azonban Lukácsnál, melyet egy többé-kevésbé explicit társadalom-, és speciálisan modernitás- és kapitalizmuskritika keretei között ragadott meg, egészen 1910-től kezdve, *A lélek és a formák* c. kötet megjelenésétől fogva jelen volt.⁸ 1918-ban végbement marxista fordulata során ez a felfogás és kritika csupán beleágyazódott az ekkor kifejeződő és határozott kontúrokat öltő marxista filozófiába, annak erőteljes esztétikai élt és irányt adva – melynek azonban a terep már jóval korábban elő volt készítve, nem utolsósorban barátjának, Ernst Blochnak köszönhetően.⁹

II. Tragikus életérzés és kapitalizmuskritika. A fiatal Lukács

A diszkontinuitás minden illúziója ellenére, annak ellenére, hogy pl. Lesznai Anna is azt állította, Lukács „egyik vasárnapról a másikra Saulusból Paulus lett”,¹⁰ mint azt a Lukács-filológia számos alakja már megfigyelte, mélyreható folytonosság figyelhető meg a fiatal, prekommunista és a későbbi, kommunista és marxista Lukács között.¹¹ A közös motívumokat, melyek a két korszak közti szakadékot áthidalják, és összekötik őket, a kapitalizmuskritika, a modern polgári társadalom, és az utóbbit jellemző elidegenedés és eltárgyasítás¹² jelenségei alkotják. Miként azt Bendl Júlia is hangsúlyozza, a korábbi korszakban kidolgozott problémák

⁵ Ernst Bloch: *Az utópia szelleme*. Budapest: Gond-Cura alapítvány, 2007. Mesterházi Miklós fordítása.

⁶ Lukács György: *Történelem és osztálytudat*. Budapest: Magvető kiadó, 1971.

⁷ Vö. Mesterházi Miklós: *Ernst Bloch, avagy az örökség művészete*. Budapest: Akadémiai kiadó, 1991. Továbbá: uő.: „Ernst Bloch: *Az utópia szelleme*”. In Székely Éva (szerk.): *33 híres bölcséleti mű*. Budapest: Móra Ferenc kiadó, 1995: 397-406.

⁸ Lukács György: *A lélek és a formák. Kísérletek*. Budapest: Napvilág kiadó, 1997. Ehhez ld. még: Olay Csaba és Ullmann Tamás: *Kontinentális filozófia a XX. században*. Budapest: L'Harmattan kiadó, 2011: 257-260. (Lukács-fejezet, Olay Csaba munkája).

⁹ Meg lehet említeni, hogy Lukács György apja, Lukács József, helytelenítette is fia barátságát Ernst Blochkal, és hangsúlyozta leveleiben, hogy szerinte Bloch „rossz hatást” gyakorol fiára. Ld. Bendl Júlia: *Lukács György élete a századfordulótól 1918-ig*. Budapest: Scientia Humana Társaság, 1994: 156-158.

¹⁰ Vö. Olay-Ullmann, 2011: 261.

¹¹ A fiatal Lukácsról szóló egyik, véleményem szerint legjobb munka, Bendl Júlia meggyőződésem szerint megrázóan jó monográfiája, mely szintén a kontinuitás motívumát hangsúlyozza Lukács munkásságában. Bendl, 1994.

Ugyanígy az alapvető folytonosság tényét hangsúlyozza Lendvai L. Ferenc is. Ld.: Lendvai L. Ferenc: *A fiatal Lukács (Útja Marxhoz: 1902-1918)*. Budapest: Augmentum kiadó-Lukács Archívum, 2008.

¹² Melyet Lukács később „eldologiasodásként” fog emlegetni.

és paradoxonok végül Lukács kommunista és marxista fordulatában nyerik el legalábbis Lukács számára plauzibilis megoldásukat és részleges feloldásukat.¹³

Lukácsnál legkésőbb az 1910-es *A lélek és a formák* c. esszégyűjteménytől kezdve megfigyelhető egy többé vagy kevésbé kifejezett társadalom-, modernitás- és kapitalizmuskritika. A modern világot, Lukács értékelése szerint, az elidegenedés általános állapota jellemzi. A lélek otthontalan létező, mellyel szemben egy kaotikus, ellenséges és alapvetően idegen világ áll szemben, ami minduntalan az egyén elnyelésével fenyeget. A művészet a lélek kísérlete, hogy meghaladja a káoszt. A modern polgári társadalmat Lukács a kiteljesedett barbárság stádiumaként állítja be.

A regény elmélete c. 1916-os munkában az antikapitalista, illetve a kapitalizmussal szemben kritikus megfontolások még hangsúlyosabbak, mint a korábbi munkákban. A modernitásban, mondja Lukács, szubjektum és objektum elválasztottsága és az ember meghasonlottsága önmagával és a világgal erőteljesebb és élesebbek, mint bármely korábbi korszakban. A modern regény ennek a meghasonlottságnak és elválasztottságnak az irodalmi kifejeződése.¹⁴ A modern társadalom, a korai, majd egyre jobban kibontakozó kapitalizmus, Lukács megítélése szerint, *az élet eltárgyasításának, a szubjektivitás felszámolásának* feltartóztathatatlanak tűnő tendenciáját hordja magában. A művészet, a modernitásban speciálisan a modern regény alakjában, a lélek egyfajta önvédelmi reflexe a kapitalizmus által kifejtett eltárgyasító és deszubjektíváló folyamatokkal szemben.

1918 elejére Lukács arra a határozott következtetésre jut, hogy az autentikus emberi élet nem valósítható meg a kapitalizmus keretei között. A modern irodalom, a modern regény és költészet ennek a paradoxonnak, valamint az általa implicált, a kapitalista társadalomban meghaladhatatlan meghasonlásnak, elidegenedésnek és eltárgyasulásnak a fájdalmas kifejeződése. A modern kapitalizmus azonban a művészi kifejezés lehetőségeit is egyre jobban beszűkíti, egyre inkább ellehetetleníti. A művészet önmagában nem lehet alkalmas arra, hogy vele és általa védekezzünk a kapitalizmus által felébresztett, az emberi szubjektivitást és autentikus létmódot fenyegető idegen hatalmak ellen. Lukács egyre inkább úgy látta, hogy az embernek túl kell lépnie az elmélet és a pusztán esztétikai-művészi gyakorlat határain a gyakorlati, közelebről politikai cselekvés irányába. Megítélése szerint, ha egy embertelen rendszer fenyegeti mindazt, ami emberi, és ami sajátlagosan emberivé tesz bennünket, akkor – mondhatni – nincs más választásunk, minthogy a megfelelő politikai cselekvés révén

¹³ Bendl, 1994.

¹⁴ Lukács György: *A heidelbergi művészetfilozófia és esztétika. A regény elmélete*. Budapest: Magvető kiadó, 1975: 503.

megpróbáljuk meghaladni ezt az embertelen rendszert, mely nem más, mint a modern kapitalista termelés birodalma.¹⁵

III. Útban egy emancipált kultúra felé. „Régi és új kultúra”, 1919.

Evidensnek tűnik számomra, hogy az 1918-ban végrehajtott marxista fordulat Lukácsnál gyakorlatilag a korábbi években bejárt elméleti út során megfogalmazódó dilemmák és problémák logikus végkövetkeztetéseiének levonásaként érthető. Úgy vélem, a figyelmes szemlélőnek azt kell látnia, hogy Lukács a korábbi esztendők írásaiban, műveiben ennek a fordulatnak az alapvető elméleti alapjait rakta le.¹⁶ A korai marxista írásokban,¹⁷ valamint a fordulat eredményeit összegző, azokat szisztematikusan kifejtő *Történelem és osztálytudat* c. műben megfogalmazott gondolatok magvait, ilyen vagy olyan formában, nagyon kezdetleges, de mégis felismerhető alakban már a korábbi szövegekben is mind megtaláljuk. A marxista fordulatot követő írások, valamint a *Történelem és osztálytudat*, csupán határozottabb és radikálisabb megoldási javaslattal él a korábbi művekben, munkákban felvett problémák tekintetében: nevezetesen a *forradalom* javaslatával.

Marxista fordulatát követően Lukács azonnal nekilát egy marxista jellegű esztétika és művészetfelfogás kidolgozásának.¹⁸ Megítélése szerint a modern kapitalizmus tulajdonképpen, lassan, de biztosan, megfojtja az igazi kultúrát,¹⁹ és vele együtt lassú haldoklásra, kimúlásra ítéli az emberi lényeket is, felszámolja az autentikus emberi létezés lehetőség-feltételeit. Igazi kultúra és művészet, hosszú távon, Lukács szerint nem létezhet a kapitalista termelési mód keretei között. Épp ezért az igazi humanista feladatnak az arra való törekvésben kell állnia, hogy mielőbb felszámoljuk azt a termelési módot, mely lényegi szükségszerűséggel termeli újra az eldologiasodás és elidegenedés viszonyait, és ezzel együtt folyamatosan szűkíti be, végső soron számolja fel a tulajdonképpeni emberi egzisztálás feltételeit.

¹⁵ E tekintetben ki kell emelnünk Georg Simmel hatását is, akinek számos műve megtermékenyítőleg hatott Lukácsra, és segítette őt bizonyos következtetések levonásában – olyan művek, mint pl. *A kultúra tragédiája* vagy *A pénz filozófiája* (Budapest: Osiris kiadó, 2004). Ezzel kapcsolatban ld.: Olay, 2011: 257-259, továbbá: Szabari Vera (2019): „Simmel magyarországi recepciója és a hazai szociológiában játszott szerepe 1960 előtt”. In *Replika* (112): 97–112.

¹⁶ Lukács ezt maga is így értelmezte, visszatekintve életének ezen szakaszára. Ld.: *Megélt gondolkodás*. Budapest: Magvető kiadó, 1989: 64-67.

¹⁷ Ki kell emelni e tekintetben a „Régi és új kultúra” c. szöveget. In Lukács: *Történelem és osztálytudat*. Budapest: Magvető kiadó, 1971: 29-47.

¹⁸ Vö. „Régi és új kultúra”. (Lukács, 1971: 29-47).

¹⁹ Lukács, 1971: 34-35.

Ezen az úton, értelmezésem szerint, egy kulcsfontosságú dokumentum az 1919-es „Régi és új kultúra” c. szöveg. Ebben Lukács azt a felfogást fogalmazza meg, hogy a kapitalizmus előtti korokban ideológia és társadalmi-termelési rend egymással többé-kevésbé harmóniában álltak.²⁰ Elnyomás persze korábban is volt, a rabszolgatartó társadalmak, a feudalizmus is, lényegükből fakadóan az elnyomás különböző, intézményesen megszervezett mechanizmusaira épültek. Ideológia, kultúra mégis szerves kapcsolatban álltak a társadalmi-termelési renddel, és részben ennek köszönhetően a kapitalizmust megelőzően a kultúra, és speciálisan a művészet szerves tradíciót alkotott, organikus, harmonikus és folyamatos fejlődésen ment keresztül.²¹ Lukács elképzelése szerint ezt az organikus folyamatot szakította meg a termelési rend kapitalista forradalma.

Lukács szerint a kapitalizmus elhozta a gazdaság egyetemes és mindenoldalú, mindenre kiterjedő uralmát az ember fölött. Ebben a rendszerben, mint mondja, mindent a profit és a kalkulálhatóság szempontjai dominálnak; még a kultúra és a művészet is ezen szempontoknak lesz alárendelve, ami által megszűnnek annak lenni, amik lényegüknél fogva: az emberi létezés legfőbb értelemadó funkciójának. A gazdaság egyetemes uralmából, abból a tényből, hogy az emberi létezés lesz alávetve a gazdaságnak, és a gazdaság önálló, ellenőrizetlen és öntörvényű rendszerre emelkedik, következnek a kapitalista termelés anarchisztikus viszonyai. Nem tudni előre, miből lesz a legkifizetődőbb, leginkább profitábilis beruházás, és a kapitalista termelés lényegéből szükségszerűen fakadó, időről-időre visszatérő válságok pontos időpontját és mikéntjét sem lehet előre megjósolni – csak azt, hogy jönnek. A piac összességében véve kiszámíthatatlanul viselkedik, nem látni, hogy az éppen aktuális, konkrét piaci folyamatokat milyen kisebb-nagyobb esemény fogja teljesen eltéríteni az adott, jelenlegi fejlődési pályától. Ebből a jelenségből ered Lukács szerint a *divat* is, melyet a kapitalista termelés leglényegének tekint. A kapitalizmus anarchisztikus viszonyai és egyetemes diktatúrája a divat formájában nyeri el legpregnansabb kifejezését, ami az újdonság folyamatos hajhászását, az éppen elterjedt

²⁰ Lukács, 1971: 35-36.

²¹ Lukács, 1971: 34-39.

szinte azonnal történő megunását jelenti.²² A divat pedig, Lukács szerint, a genuin kultúra ellensége.²³

Lukács úgy véli, hogy ezeket az anarchisztikus állapotokat, a gazdaságnak és a divatnak az ember fölötti egyetemes uralmát, kizárólag a kommunista forradalom képes felszámolni. Szociáldemokrata reformokkal, mint mondja, ezeken az állapotokon soha nem fogunk tudni túljutni, a szociáldemokrácia csak segíti a kapitalizmus hosszútávú túlélését, és a gazdaság uralmát az ember fölött.²⁴ Úgy gondolja, olyan radikális forradalomra van szükség, mely egycsapásra megszünteti az ember alávetettségét a gazdaságnak, a gazdaságot a társadalom önálló részszektorává teszi és egyesült társadalmi ellenőrzés alá vonja; a gazdaságot aláveti a társadalmi, emberi szükségleteknek, és nem engedi, hogy a gazdaság „zsarnokoskodjon” a társadalom és az emberi szükségletek fölött, és így végre a kommunista forradalom megszünteti az embernek a kapitalista termelés körülményei között uralkodó *de facto* rabszolgaságát.

IV. A kapitalizmus mint kiteljesedett eldologiasodás és a forradalom mint az eldologiasodás elleni harc

A *Történelem és osztálytudat* c. műben Lukács gyakorlatilag ezeket a gondolatokat fejti ki bővebben és precízebben. A *Történelem és osztálytudat*ban a kultúra és speciálisan a művészet kérdése kevésbé van az előtérben, mint a korábbi írásokban, művekben. Az egész mű alapproblematikája azonban, az eldologiasodás, a kalkulálhatóság, legalább a sorok között végig jelenvalóvá teszi a kultúra és a művészet kérdését. A forradalom végső soron küzdelem az ember öncélúságáért és a szó szigorú értelmében vett, autentikus kultúráért. „Az ember öncélúsága a kultúra szociológiai előfeltétele” – mondja Lukács még korábban (a „Régi és új

²² A divat mint az újdonság folyamatos hajszolása, melynek valamely, éppen aktuális alakja, azonnal megunttá válik, mihelyst elterjedt és megszilárdult, kézenfekvő összehasonlítást kínál a „kíváncsiság” heideggeri fogalmával és annak analízisével, mely szerint a kíváncsiság amint kielégül valamin, máris újabb célpontot keres, hajszolja az újdonságot, melyet azonban soha nem érhet el, mert amint valami tudottá válik, már azonnal – domesztikációjának eseményével egyetemben – megunttá válik. Heidegger: *Lét és idő*. Budapest: Osiris kiadó, 2007: 201-207. (§§35-36). Fordították: Vajda Mihály, Angyalosi Gergely, Bacsó Béla, Kardos András, Orosz István.

Ugyanakkor egy másik kézenfekvő és kínálkozó összehasonlítási pont Georg Simmel divatelmélete („A divat”, 1911), amely sok ponton átfedést mutat Lukács elméletével, igaz, jelentősen különbözik is az utóbbtól. Lukács divatelmélete, ahogy látjuk, teljes mértékben és tökéletesen egyértelműen negatív. Simmel Lukácsnál sokkal jobban nüanszíroz, és egyaránt elemzi a divat pozitív és szerinte negatív vonásait. A pozitív vonásai között van Simmelnél a divat csoportösszetartást konstituáló ereje, a negatív pedig a divatnak Lukács által is hangsúlyozott „állhatatlansága”, az, hogy próteuszi módon egyik divatalakzat váltja a másikat, különösen a kapitalista kor társadalmában.

Ugyanakkor megemlítendő az is, hogy Simmel szerint a kapitalizmus anarchisztikus jellege vissza fog szorulni, és a kapitalista gazdaságban a racionális tervezhetőség szempontjai egyre jobban előtérbe fognak kerülni. (Simmel: „A divat”. In *Válogatott társadalomelméleti tanulmányok*. Budapest: Gondolat kiadó, 1973: 473-507. Fordította: Berényi Gábor).

²³ Lukács, 1971: 35. „Divat és kultúra pedig egymást lényegükben kizáró fogalmakat jelölnek”.

²⁴ Vö. pl. Lukács, 1971: 489-491. (A *Történelem és osztálytudat*ból).

kultúra” c. írásában).²⁵ A kommunizmusnak mindenekelőtt azon állapotok ellen kell küzdenie, amelyek az eldologiasodást – az emberi viszonyok és tevékenységek eme szélsőségesen abnormális, természetellenes formáját – teszik meg az ember és a társadalom természetes formájának.

Az eldologiasodás viszonyait Lukács, Marx elemzései nyomán, az áruviszony és az *áruforma* univerzálissá válásának terminusaiban írja le. A modern kapitalizmust mindent megvásárolhatóvá és eladhatóvá tett, mindent átalakított pénzben mérhető és ilyen módon formális entitássá – becsület, hűség, politikai pozíció, még tehetség is, minden. Az a szempont, amellyel a modern ember mindenekelőtt közeledik a világ felé, a *raciónalis kalkuláció* szempontja. A kérdés az, hogyan igazható le a külső (nem-emberi) és belső (emberi) természet a legjobban.²⁶ Ez a megközelítés embert és természetet egyaránt erőforrások gyűjteményének tekint, melyek fő dolga az, hogy a kapitalista termelés folyamatában a befektetőnek vagy beruházónak, a tőkésnek hasznot hajtsanak. Ebben a termelési folyamatban az ember csak annyiban jön számításba, amennyiben profitot tud termelni. Minden más tulajdonsága csak akadályozó tényezőként jelenik meg. Hátráltatja a termelést. Ami az embert sajtáságosan emberivé teszi, az a kapitalizmusban – Lukács olvasata szerint legalábbis – pusztá akadály. Az emberi válik az akadályá, a partikuláris, nem-emberi a genuin hajtóerővé – ebben rejlik Lukács véleménye szerint a kapitalizmus alapvető embertelensége.

A kapitalizmust a profitorientált kalkulálhatóság elve vezérli. Ennek szellemében a termelési folyamat egyre specializáltabbá és racionálisabbá válik, azaz egyre kisebb és specifikusabb fázisokra bontják fel a gyártási folyamatot, és az embert – a munkást – is ehhez igazítják.²⁷ Ez a racionalizáció, mondja Lukács, azonban egy egyoldalú racionalitásfelfogást fejez ki. Sajtáságosan olyat, ami az eldologiasodás körülményei közepette fejlődött ki, és ennek szempontjait tükrözi vissza. A *Történelem és osztálytudat*ban pontosan ezért jut kiemelkedő szerephez a klasszikus német idealizmus tradíciója, és speciálisan Hegel munkássága, mely – Lukács szerint – e mozgalom csúcspontját fejezi ki.²⁸ A klasszikus német idealizmus gondolkodói a totalitás megragadását tűzték ki célul, az antinómiák, az egyoldalúságok

²⁵ Lukács, 1971: 43.

²⁶ A modern racionális kalkuláció kialakulását és a kapitalizmusban betöltött szerepét Lukács lényegi módon Max Weberre támaszkodva írja le. Ehhez: Arató András: „Az eldologiasodás elmélete”. In: Kiséry A. – Miklósi Z. (szerk.): *Vándorló elmélet. Angolszász írások Lukács Györgyről*. Budapest: Gond – Cura 2005.

²⁷ Ugyanezeket a viszonyokat megtaláljuk ma is, szerte a világon. Ld.: Jamie Susskind: *A politika a jövőben. Életünk a technológia uralta világban*. Budapest: Athenaeum kiadó, 2021. Fordította: Torma Péter.

Továbbá érdekes analógiát lehet felfedezni a munkás specializációja és a jelenleg folyó akadémiai és tudományos termelés között: az egész elveszik, annak van esélye bekerülni nívósabb, magasan jegyzett szakmai folyóiratokba, aki egy területen egyre nagyobb specializációt ér el, egyre szűkebb területet tekint át egyre jobban, és egy vitaterület nüanszyi részleteihez tud relevánsan hozzászólni.

²⁸ „Az eldologiasodás és a proletariátus tudata” c. fejezetben. 1971: 319-509.

meghaladására törekedtek. Lukács szerint ez Hegelnek sikerült a legjobban, aki a dialektikus módszerben a leginkább adekvát módon ragadta meg a valóság totalisztikus jellegét, amelyben minden mozzanat szükségszerűen összetartozik, és a valóságban az embernek az egészlegességét. *Adekvát módon megragadni és megőrizni a totalitást* – ez kell, hogy legyen Lukács szerint az eldologiasodáson és a polgári gondolkodás antinómiáin átlépő kommunista forradalmi praxis alapvető elgondolása. Lukács értelmezésében a hegeli gondolkodás és dialektika megfelelő transzformációját Marx hajtotta végre. A kommunista ideológia eszmei alapját egy olyan felfogás, teoretikus keretrendszer kell, hogy képezze, amelyben a valóság adekvát megragadása és a leghatékonyabb és legpregnánsabb társadalmi praxis egymással a legszorosabb és legharmonikusabb egységben van, ez pedig Lukács elgondolása alapján a marxi filozófia. A forradalmi elméletet és gyakorlatot mindig az ember öncélúságának és totalitáskarakterének a gondolata kell, hogy vezérelje.

Ezekben a lukácsi megfontolásokban egy olyan elképzelés gyökereit ismerhetjük fel, amely végigkísérte Lukács teljes életművét, és amelyet kései műveiben, mindenekelőtt *Az esztétikum sajátossága* c. opus magnumban is hangsúlyozott: az ember egésze (mint a különböző, egymásra nem vonatkoztatott részképességek pusztán *összegeként* tekintett ember) és az egész ember (mint a maga *totalitásában* tekintett ember) közti különbségtétel.²⁹ Az emancipációt, Lukács elképzelése szerint, az ember totalitáskaraktere és öncélúsága kell, hogy irányítsa; a forradalomnak az embert a maga egészében, mint egységes totalitás kell, hogy felszabadítsa a kapitalizmusban uralkodó bérrabszolgás alól. Az ember kiváltképpen lényege pedig a művészi alkotásban testesül meg. Lukács e vonatkozásban félreérthetetlen – ez a felfogás képezi filozófiájának középpontját premarxista írásaitól kezdve a marxista fordulat írásain át egészen a legutolsó könyvekig, jegyzetekig és kéziratokig. A kommunista társadalomnak alkotó, genuin művészekből – vagy kultúrateremtő lényekből – álló társadalomnak kell lennie.

A *Történelem és osztálytudat*ban az eldologiasodás elleni küzdelem egész eszméjének a lényegét az adja, hogy az eldologiasodás, speciálisan a kapitalista termelés, valami olyanná torzítja az emberi létezést és annak lényegét, ami tőle radikálisan idegen – nevezetesen áruvá, dologivá –, másfelől, az előbbivel szerves összefüggésben, az embert képességei tekintetében feldarabolja, alkotóképességét absztrakttá (mert egy részképességgé leszűkítetté) teszi, és totalitáskarakterétől (azaz valódi racionális voltától) pedig megfosztja az embert. Az ember lényegét pedig leginkább a művészi alkotás képessége képviseli, amely akkor tud a

²⁹ Lukács György: *Az esztétikum sajátossága I-II*. Budapest: Akadémiai kiadó, 1965. Fordította Eörsi István.

leghatékonyabb, a legmagasabb szintű lenni, ha az ember egész teljes lényével, a maga totalitásában vesz részt az alkotásban. Ahogy a kései Lukács fogja mondani: nem az ember egésze, hanem az egész ember. A kapitalizmus, Lukács ítélete szerint, minden szinten megnyomorítja az embert – gazdaságilag éppúgy, mint egzisztenciálisan (tehát a létezés szintjén). Ezért is kell vesznie. Vagy az autentikus művészet, vagy a kapitalizmus. *Kierkegaard* tér itt vissza Lukácsnál egy marxista keretrendszeren belül. *Vagy-vagy*. Nincs más megoldás. Ha meg akarjuk menteni a tulajdonképpeni emberi létezést és a genuin művészetet (márpedig e kettő Lukács szerint elválaszthatatlanul összefügg, az utóbbi ad megalapozott értelmet az előbbinek), akkor nincs más választásunk, le kell számolnunk a kapitalizmussal. Kapitalizmusnak vesznie kell, ha azt akarjuk, hogy az ember – a szó szigorú értelmében véve – éljen.

V. Konklúzió

Az a felfogás, hogy a művészet és a magas szintű kulturális aktivitás az ember lényegét képezi, ellenálló erőt jelenthet az eldologiasodás, a barbárság és az elidegenedés tendenciáival és hatalmaival szemben, a Frankfurti Iskola gondolkodóinál emelkedett az általánosan elfogadott belátás rangjára. Ez az eszme azonban a Frankfurti Iskola szigorúan vett létrejöttét megelőzően megtalálható volt már Lukácsnál. A fentebbi előadás fő gondolata az volt, hogy a marxizmus esztétikai fordulata már a fiatal Lukáccsal, és speciálisan a *Történelem és osztálytudat* c. művel bekövetkezett.

Korábban megtalálható volt ez az elképzelés Ernst Blochnál, *Az utópia szelleme* c. műben, mely azonban még a leginkább az utópia és a művészet bizonyos formáinak forradalmasító erőire koncentrált. Azonban főként az általában vett művészetre és annak az emberi lényeggel való kapcsolatára való tekintettel, rendszeresen és alaposan végiggondolt formában ezt a gondolatot Lukács dolgozta ki, emiatt úgy vélem, megalapozottan tulajdoníthatjuk neki a 20. századi marxizmusban és társadalomkritikai gondolkodásban e tekintetben végbement radikális és forradalmi fordulatot.

Hivatkozások

Arató András (2005): „Az eldologiasodás elmélete”. In: Kiséry A. – Miklósi Z. (szerk.): *Vándorló elmélet. Angolszász írások Lukács Györgyről*. Budapest: Gond–Cura alapítvány

- Bendl Júlia (1994): *Lukács György élete a századfordulótól 1918-ig*. Budapest: Scientia Humana Társaság
- Bloch, Ernst (2007): *Az utópia szelleme*. Budapest: Gond-Cura alapítvány. Fordította: Mesterházi Miklós
- Márkus György (1966): *Marxizmus és „antropológia”*. Budapest: Akadémiai kiadó
- Marx, Karl (1970): *Gazdasági-filozófiai kéziratok*. Budapest: Kossuth kiadó
- Mesterházi Miklós (1991): *Ernst Bloch, avagy az örökség művészete*. Budapest: Akadémiai kiadó
- Mesterházi Miklós (1995): „Ernst Bloch: *Az utópia szelleme*”. In Székely Éva (szerk.): *33 híres bölcséleti mű*. Budapest: Móra Ferenc kiadó. 397-406.
- Lendvai L. Ferenc (2008): *A fiatal Lukács (Útja Marxhoz: 1902-1918)*. Budapest: Augmentum kiadó-Lukács Archívum
- Lukács György (1965): *Az esztétikum sajátossága I-II*. Budapest: Akadémiai kiadó. Fordította: Eörsi István
- Lukács György (1971): *Történelem és osztálytudat*. Budapest: Magvető kiadó
- Lukács György (1997): *A lélek és a formák. Kísérletek*. Budapest: Napvilág kiadó
- Heidegger, Martin (2007): *Lét és idő*. Budapest: Osiris kiadó. Fordították: Vajda Mihály, Angyalosi Gergely, Bacsó Béla, Kardos András, Orosz István
- Olay Csaba és Ullmann Tamás (2011): *Kontinentális filozófia a XX. században*. Budapest: L'Harmattan kiadó
- Simmel, Georg (1973): *Válogatott társadalomelméleti tanulmányok*. Budapest: Gondolat kiadó. Fordította: Berényi Gábor.
- Susskind, Jamie (2021): *A politika a jövőben. Életünk a technológia uralta világban*. Budapest: Athenaeum kiadó. Fordította: Torma Péter
- Szabari Vera (2019): „Simmel magyarországi recepciója és a hazai szociológiában játszott szerepe 1960 előtt”. In *Replika* (112): 97–112.